Gönderim Tarihi: 04.05.2018

Kabul Tarihi:02.11.2018

İSTANBUL-ANKARA OLAYLARI VE DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETİ'NİN UYGULAMALARI

Istanbul-Ankara Incidents and Applications of the Democratic Party Government

İlyas TOPÇU

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
ilyastopcu@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9460-1127

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

27 Mayıs darbesinden yaklaşık bir ay önce TBMM'de tahkikat komisyonunun kurulması kararının hemen ertesi günü İstanbul'da, sonrada Ankara'da üniversite öğrencilerinin başını çektiği protesto gösterileri yapıldı. Hükümetin bu gösterilere tavrı sert oldu ve örfi idare ilan edildi. İstanbul ve Ankara Örfi İdare Komutanlığı yayınladığı tebliğlerle bir taraftan yasaklar koyarken, bir taraftan da bazı gazeteleri belirli sürelerle kapattı. Başvekil Adnan Menderes'e göre, bu protestoların bir üst akıl tarafından organize ediliyordu ve tamamen yalan haberlere insanlar kandırılarak hükümete karşı harekete geçirilmeye çalışılıyordu. Kontrol altına alınamayan sokak eylemlerinin ardından 27 Mayıs darbesi gerçekleşti. DP'li vekiller Yassıada Mahkemelerinde yargılandılar ve İstanbul-Ankara olayları sürecinde yaşanan hadiseler Anayasayı ihlal suçunun fiilleri arasında sayıldı. Yargılamaların sonucunda Anayasayı ihlal suçundan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edildi.

Anahtar kelimeler: Adnan Menderes, İstanbul ve Ankara Olayları, Örfi İdare.

Abstract

About one month before the May 27 coup d'état, a protest, initiated by university students in Ankara, was held in Istanbul following the decision to establish an investigation commission in the Turkish Grand National Assembly. The attitude of the government to this demonstration was tough and a martial law was proclaimed. The Istanbul and Ankara martial law administrative brought bans with the communiqués published and closed some newspapers for a certain period of time. According to the deputy Adnan Menderes, these protests were organized by a superior intelligence and were trying to move against the ruler by deceiving people with completely false news. After the street actions that could not be controlled, the May 27th coup took place. Prosecutors in DP Yassıada courts were counted among the judges on charges of violation of the Constitution and the asylum seekers living in the Istanbul-Ankara incidents. As a result of the judgments, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu and Hasan Polatkan were executed for the constitutional violation.

Keywords: Adnan Menderes, Istanbul ve Ankara Incidents, Martial Law

1. GİRİŞ

27 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu'na yetki veren kanunun TBMM'de kabul edilmesinden bir gün sonra İstanbul'da, iki gün sonra da Ankara'da binlerce öğrencinin katıldığı hükümeti protesto gösterileri yapıldı (Yücel, 2001, s. 142). 28 Nisan günü saat 10'da Hukuk Fakültesi amfisinde öğrencilerden birisi kürsüye çıkarak mecliste yaşanan hadiseler aleyhinde gençliği protestoya teşvik ve tahrik eden bir konuşma yaptı ve arkadaşlarını nümayişe davet etti. Bu davet ile başlayıp fakülte binası ve bahçesine sirayet eden nümayişçilere polis tarafından dağılmaları uyarısı yapılsa da öğrenciler polise taş ve silah ile karşılık verdiler. Bu esnada üç polis yaralandı. Hadiselerin büyümesi üzerine ordudan yardım istendi ve öğrenciler fakülte bahçesinde çembere alındılar. Ancak, dışarıdan partizanların da dahil olmasıyla olay büyüdü. Bu hadiseler esnasında 15 polis memuru yaralandı ve hastaneye kaldırıldı. Yaralılarından birinin durumu ise ağırdı. Göstericilerden Orman Fakültesi öğrencisi olan Malatya doğumlu Turan Emeksiz öldü, ikisi ağır olmak üzere 16 kişi de yaralandı (BCA. 010.09.7.23.7.40.).

Olaylar başladıktan bir süre sonra İstanbul Valisi Ethem Yetkiner hükümete “*derhal sıkıyönetim ilan edilmesi*” teklifinde bulunmuş, Hükümet de bu teklife uyarak saat 15.00'ten itibaren İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmişti. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na Org. Fahri Özdilek, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na da Korg. Namık Argüç tayin edilmişti. Sıkıyönetimin ilanı, olayların 29 Nisan 1960 Cuma günü Ankara'ya sıçramasına engel olamadı. Ankara olayları 29 Nisan 1960 Cuma günü Hukuk Fakültesi'nde başladı. Kısa sürede Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne sıçrayan gösterilerde “*diktatör kahrolsun*” ve “*Menderes istifa*” sloganları atıldı (Yücel, 2001, s. 142). Olay yerine gelen Örfi İdare Komutanı ve güvenlik görevlilerinin dağılını ihtarına öğrencilerin mukavemet göstermeleri üzerine zor kullanılmak mecburiyetinde kalındığı, öğrencilerin ise taş ve cam parçalarıyla karşılık verdikleri, yaşanan arbededen sonra nümayişçilerden 58 kişinin gözaltına alındığı açıklandı. Bu hadiseler esnasında 7 polis, 3 itfaiye mensubu ve bir asker yaralandı (BCA. 010.09.7.23.7.41.).

Söz konusu dönemde iktidar muhalefeti yıldırma için meclisteki gücünü kullanırken, muhalefet de meclis dışındaki güçleri iktidara karşı örgütlüyordu (Taşyürek, 2009, s. 109). 28 Nisan'da başlayan olaylarda, DP'lilerin emriyle tutuklanan yüzlerce öğrencinin polis tarafından işkenceyle öldürüldüğü ve kıyma makinelerinden geçirilerek tavuk yemi haline getirildikleri, polisin yargısız infaz yaparak yüzlerce öğrenciyi yok ettiği

iddia ediliyordu. Bazı yetkililerin hatta üniversite hocalarının dile getirdiği bu iddialar basında yer alıyor ve teksir makinelerinde basılıp dağıtılıyordu. Hatta darbeden sonra Et-Balık Kurumu kuşatılarak öğrenci cesetleri arandı. Bu iddiaları dile getirenlerin en başında İstanbul Üniversitesi Rektörü S. Sami Onar geliyordu. Onar, öğrenci olaylarında yüzlerce gencin öldürüldüğünü ve bu gençlerin muhtelif mezarlara gömüldüğü yönünde demeçler verdi. Özellikle darbe sonrası bu konu uzun süre gündemde kaldı. Örneğin, yurt gezisine çıkan Milli Birlik Komitesi üyelerinden Yüzbaşı Şefik Soyuyüce, Aydın'da vatandaşlara yaptığı konuşmada "11 gencin öldürüldüğünü gözlerimle gördüm. Ama bunlardan iki tanesinin cesetlerini bulduk. Diğerlerini muhtelif yerlere gömmüşler ve üzerlerinden yol geçirmişlerdir" beyanatında bulunmuştur (Dikici, 2014, s. 24-25).

4 Haziran 1960 tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanlığı'nda subay ve astsubaylara hitaben yaptığı konuşmasında: *düşünün ki bu adamlar, ordumuzun irfan kaynağı biricik harbiyemizi ve burada yurt aşkı ile yanan 1.500 kişilik masum çocukları, vatanperver evlatlarımızı kurşuna dizmeyi, toptan imha etmeyi tasavvur etmiş insanlardır. Bu bir rivayet değildir arkadaşlar, bunun delilleri vardır* diyordu (Yücel, 2001, s. 158).

2. ANKARA ÖRFİ İDARE KOMUTANLIĞININ UYGULAMALARI

28 Nisan 1960 tarihinde, saat 15:00'dan itibaren Ankara'da Örfi İdare ilan edildi ve komutanlığına da Korgeneral Namık Argüç getirildi. Bu tarihten itibaren Örfi İdare Komutanlığı Ankara'da yaşayan vatandaşlara uyulması gereken kuralları yayınladığı tebliğler ile bildiriyordu. Bir numaralı tebliğ ile 28 Nisan günü saat 15:00'dan itibaren her türlü toplantının yasaklandığı açıklandı. Kanunların tespit ettiği yasaklara riayet edilmesi, bu hususta hassas davranılması, kanunlara aykırı hareketlerin derhal ve en şiddetli şekilde bertaraf edileceği, bu hususta bütün emniyet kuvvetlerine gerekli talimatların verildiği belirtiliyordu (BCA. 010.09.7.23.7.1.).

29 Nisan'da ilan edilen 2 numaralı tebliğde nizam ve asayişin temini bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşleri yapanların ve kanuna aykırı hareketlerde bulunanların hakkında sıfatı ne olursa olsun en şiddetli tedbirlere başvurulacağı açıklandı. Aynı gün 3 numaralı tebliğde:

1. "Ankara'da 29 Nisan 1960 tarihinden itibaren tatbik edilmek üzere:
 - a. Vazifeli ve müsaadeliler hariç olmak üzere saat 21:00'dan 05:00'a kadar sokağa çıkmak yasaktır.

- b. Kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar ve emsali umuma açık yerler yasak müddeti içerisinde kapalı kalacaktır.
- c. Umuma açık yerlerde yapılacak tüm spor faaliyetleri ve müsabakaları durdurulmuştur.
- d. Kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantılar men ve cemiyetlerin faaliyetleri tatil edilmiştir.
2. Doğum, ölüm ve hayati tehdit eden acil vakalar alınan tedbirlerin dışında bırakılmıştır.
3. Belediye hizmetleri, devlet demir ve hava yolları, tüm fabrika ve iş yerlerinde yasak saatleri içerisinde görevli personelin özel müsaade belgeleri Örfi İdare Komutanlığınca verilecektir.
4. Sayın Ankara halkından yukarıda belirtilen yasaklara riayet etmeleri ve hüviyetlerini ispata yarayacak vesikalarını yanlarında taşımalarını rica ederim” deniliyordu (BCA. 010.09.7.23.7.1).

30 Nisan’da açıklanan 4 ve 5 numaralı tebliğler Ankara Üniversitesi ve öğrencileriyle alakalıydı. 4 Numaralı tebliğe göre Ankara’da bulunan üniversiteler ve yüksekokullar 29 Nisan tarihinden itibaren bir ay müddetle tatil edildi. Yurtlarda yapılacak toplantılar yasak edildiğinden (lise ve yabancı öğrenciler hariç) taşralı talebelerin evlerine dönmeleri gerektiği ilan edildi. 5 Numaralı tebliğe göre de 30 Nisan 1960 tarihinden itibaren Ankara Üniversitelerinin muhtelif fakültelerinde yapılacak tüm sınavların ertelendiği açıklandı. Yine aynı gün ilan edilen 6 Numaralı tebliğde, Ankara Örfi İdare Kumandanlığının koyduğu yasaklara titizlikle riayet edildiği gerekçesiyle teşekkür edildikten sonra yasak saatleri dışında olmak şartıyla (sportif faaliyetler hariç) siyasi mahiyette olmayan düğün, nişan, kooperatif ve cemiyet toplantılarına müsaade edildiği açıklandı (BCA. 010.09.7.23.7.2.).

Aynı gün açıklanan 7 ve 8 Numaralı tebliğler ile geriye dönük bazı düzeltmeler yapıldığı görülmektedir. Şöyle ki, 7 Numaralı tebliğin birinci maddesinde Kız Teknik Öğretmen Okulu, Erkek Teknik Öğretmen Okulu, Gazi Eğitim Enstitüsü, Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu ve Devlet Konservatuvarı’nın 4 numaralı tebliğin 1. Maddesine dahil olmadığı belirtiliyordu. 2. Madde ile de tatil edilen üniversitelerdeki öğretim üyelerinin araştırma, geliştirme ve diğer ilmi faaliyetlerine toplantı ve yasak şartlarına tabi olmak şartıyla müsaade edildiği belirtiliyordu. 8 Numaralı tebliğ ise; 4 numaralı tebliğin yanlış tatbik edildiğinden dolayı düzeltme içeriyordu. Şöyle ki, yurtların tamamıyla kapatılması istenmeyip, üniversite ve yüksekokulların bir ay süre ile tatil edilmesinden dolayı yurtlardaki toplulukların dağıtılması istenilmiş olup, taşraya gidebilecek olanların ayrılmaları emredilmişti. Muhtelif sebeplerle evlerine gidemeyecek olanların

zorla yurtlarından çıkartılmaya çalışıldıklarının öğrenildiği, bu durumda olanların yasaklara uymak şartıyla yurtlarında kalabilecekleri ilan edildi (BCA. 010.09.7.23.7.3.).

9 numaralı tebliğ Ankara’da yaşanan hadiseler sırasında ölenlerin olduğuna dair ortaya atılan haberler üzerine halkı bilgilendirmek gayesiyle yayınlanmıştır. Tebliğde, bu haberlerin asılsız olduğu, hiçbir ölüm vakasının olmadığı açıklanıyordu. Devamında: *“ancak, nümayişçilerin taş, sopa ve cam parçaları atması ve zabitanın cop ile müdahalesi neticesinde hafif surette yaralanmalar olmuştur. Asayişî temine memur kuvvetlere karşı fiili tecavüzlerin çok arttığı sırada meydana gelebilecek daha feci hadiseleri önlemek ve vatandaş kanının akmasına mani olmak için havaya uyarı ateşi açılmıştır”* deniliyordu. 10 numaralı tebliğde; sağlık personelinin gece yasağı dışında tutulduğunun daha önce belirtilmiş olmasına rağmen uygulamada bazı sıkıntılar yaşandığı, hüviyetlerini yanlarında taşımak şartıyla gece yasağına tabi olmadıkları yeniden açıklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.4.).

11 numaralı tebliğde yasaklara riayet edilmesinden dolayı, 3 Mayıs 1960 tarihinden itibaren gece sokağa çıkma yasağı 22:00’dan 04:00’a kadar olmak üzere kısaltıldı. 12 numaralı tebliğle de 5 Mayıs’tan itibaren yasak saatleri 23:30-03:00 olarak biraz daha kısaltıldı. Ayrıca yasak saatleri dışında olmak üzere kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema ve benzeri yerlerin açılmasının da serbest olduğu belirtildi. 13 numaralı tebliğ ile 5 Mayıs 1960’tan itibaren şehir içinde cadde ve sokaklarda on kişiyi aşan guruplar halinde dolaşılması yasaklandı. Ayrıca, vesikalı da olsa silah taşımak yasaklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.5.).¹

15 numaralı tebliğ diğerlerine göre biraz farklıdır. Bu tebliğde, görülen lüzum üzerine 6 Mayıs 1960 saat 13:00’dan itibaren Kızılay ve Sıhhiye arasındaki otobüs ve dolmuş duraklarının kaldırıldığı, diğer bazı durakların da yerlerinin değiştirildiği açıklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.6.). 7 Mayıs tarihli 16 numaralı tebliğ ile bir gün önce Kızılay’da meydana gelen hadiselerin fotoğraflarının basılması 14 numaralı tebliğ ile yasak edilmesine

¹ 1 Mayıs’ta sıkıyönetim komutanlığı tarafından sabah saat 04:00’da 2 Mayıs sabah 04:00’a kadar 24 saat süre ile sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Ancak, olaylar durulmadı, aksine daha da alevlendi. Bu süreçteki en çarpıcı hadise ise 555 K diye bilinen; *Beşinci ayın Beşinde saat Beşte Kızılay’da* anlamına gelen Ankara Kızılay’da Harbiyeli öğrencilerin de katıldığı bir gösteridir. Atlı polislerle askerî birliklerin geniş güvenlik tedbirleri aldığı gösterilerde öğrencilerle polisler arasında çatışmalar yaşandı ve polis göz yaşartıcı bomba kullanarak kalabalığı dağıtmaya çalıştı (Öztuna & Gökdemir, 1987, s. 95).

rağmen Zafer Gazetesi'nin bu resimleri basmış olmasından dolayı bir hafta süre ile kapatıldığı açıklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.8.). Benzer gerekçelerle 23 Mayıs tarihli Haber Gazetesi de on gün süreyle kapatıldı (BCA. 010.09.7.23.7.3.12.).

14 Mayıs 1960'ta yayınlanan 19 numaralı tebliğ ile örfi idare mahkemelerine intikal eden ve edecek olan hadiselerle, yabancı basında bu konularla ilgili olarak çıkan yazı, haber ve fotoğrafların Ankara vilayeti dahilinde neşri ve dağıtılması yasaklandı. Ayrıca düzen ve asayışı bozacak, halkı hükümet ve devlet aleyhine kışkırtacak mahiyetteki her türlü beyanname, broşür yayınların basılması, dağıtılması ve şahısların üzerinde bulundurması da yasaklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.7.).

17 Mayıs'ta Örfi İdare Komutanlığı 1960 yılı 19 Mayıs gösterilerinin yapılmayacağını duyurdu. Resmi ve özel dairelerle bütün vasıtaların bayraklarla süsleneyeceği, 19 Mayıs sabahı 21 pare top atışı yapılacağı, siyasi parti mensuplarının on kişiyi geçmeyen temsil heyetlerinin de Anıtkabir ziyaretinde bulunabilecekleri, sivil halkın da yasaklara riayet etmek şartıyla saat 11:00'dan 16:00'a kadar Anıtkabir'e ziyarette bulunabilecekleri duyuruldu (BCA. 010.09.7.23.7.3.9.).

22 Mayıs 1960 tarihinde bir gün önce meydana gelen olaylar sebebiyle daha katı tedbirlerin alındığı ve yasakların genişletildiği görülmektedir. Önceki günlerde kısaltılan sokağa çıkma yasağı genişletildi ve saat 22:00'dan sabah 05:00'a kadar uzatıldı. Ankara sakinlerine ülke içinden veya ülke dışından gönderilen telgraf ve mektuplara sansür konulduğu da görülmektedir. Radyo, telefon ve telsizlere de el konuldu. Akşam saat 17:00'dan itibaren içki satılması ve gündüz veya gece gizlenemeyecek derecede sarhoş olarak dışarıda dolaşmak ta yasaklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.11.). Bu tarihe kadar yayınlanan tebliğlerin ilk kısımlarında ya da son kısımlarında Ankara halkına yasaklara uymalarından dolayı teşekkür ve kısmi iltifatlara yer verilmişken, bu tarihten itibaren hem yasaklar hem de üslubun biraz daha sertleştiği gözlerden kaçmamaktadır.

3. İSTANBUL ÖRFİ İDARE KOMUTANLIĞININ UYGULAMALARI

28 Nisan 1960 tarihinde, saat 15:15'ten itibaren İstanbul'da Örfi İdare ilan edildi ve komutanlığına da Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Fahri Özdilek getirildi. İstanbul'da konulan ilk yasak, cereyan eden hadiselerin neşri ve fotoğraflarının basılmasına yönelikti. İlk gün konulan diğer yasaklar ise şöyleydi:

-“Kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantılar men edildi.

-Gece saat 21:00’dan sabah 05:00’a kadar sokağa çıkma yasağı konuldu.

-Kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar, gazino ve emsali umuma açık yerler ikinci bir emre kadar kapatıldı.

-Her türlü cemiyetlerin umumi heyet ve idare heyeti toplantıları Örfi İdare Komutanlığı’nın iznine bağlandı.”

28 Nisan tarihli 2 numaralı tebliğ, bazı şahısların idarehaneleri dolaşarak çıkacak gazetelerin siyah başlıklarla basılmasını telkin ettiklerinin öğrenildiğini, gazetelerin her zaman olduğu gibi normal başlıkları ile neşredilmesini, aksi hareket edenlerin cezalandırılacağını bildiriyordu (BCA. 010.09.7.23.7.3.11.13.).

29 Nisan’da yayınlanan 3 numaralı tebliğ ile içkisiz olan gazino ve lokantaların öğle yemeği için saat 14:30’a kadar açık olmasına müsaade edildi. İlerleyen günlerde söz konusu mekanların akşam 18:00 ile 21:00 arasında da açık olmalarına müsaade edildi. 4 numaralı tebliğ ile Ankara’da olduğu gibi Üniversite ve Yüksekokulların bir ay süre ile tatil edildiği² ve yurtlarda kalan taşralı öğrencilerin memleketlerine gitmeleri talimatı verildi. 5 numaralı tebliğe göre nerede olursa olsun her türlü sportif müsabakalar ve hareketler yasaklandı.

İstanbul Örfi İdare Komutanlığı’nın 29 Nisan’da 6 numaralı tebliğ ile trafik kurallarıyla alakalı bir dizi yasak koyduğu görülmektedir. Madde made sıralanan yasaklar şu şekildedir:

1. Sirenli araçların seslerini duyan her vasita yolun sağına yanaşıp duracaktır.
2. Askeri ve sivil trafik personelinin verecekleri bütün işaretlere hemen ve harfiyen riayet edilecektir.
3. Tek veya kıt’a halindeki askeri araçlara öncelikle yol verilecektir.
4. Durak yerleri haricinde yolcu almak ve indirmek yasaktır.
5. Hareket halinde arızalanan araçlar yolun sağına yanaştırılacak, diğer bütün araçlar park yerlerine bırakılacaktır.
6. Kavşaklara 50 metreden yakın yerlere araç park etmek yasaktır.
7. Çift farı yanmayan, stop lambası bulunmayan araçların gece trafiğine çıkması yasaktır.

² 30 Nisanda yayınlanan 12 numaralı tebliğ ile Yüksek İslam İlahiyat Enstitüsü, Çapa Kız Eğitim Enstitüsü ile Erkek Teknik Öğretmen Okulu’nun normal eğitimlerine devam etmesi kararı alındı (BCA. 010.09.7.23.7.3.15.).

8. Araçlar daima yolun sağına yanaşmış olarak hareket edecek ve sol tarafı boş bırakacaktır.

İstanbul Örfi İdare Komutanlığının koyduğu başka bir yasakta gazetelerin içeriği ile ilgiliydi. 8 numaralı tebliğe göre; gazetelerin başlıklarında 72 puntodan büyük harf kullanmak, sürmanşet, dişi klişe, espaslı manşet ve 4 sütundan büyük resim kullanmak yasaklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.14.). 30 Nisan'da görülen lüzum üzerine sokağa çıkma yasağının saatleri uzatıldı. Aynı gün yayınlanan 11 numaralı tebliğ ile Cumhuriyet Gazetesi'nin ilk sayfasında neşredilen karikatürlerin halkı teşvik ve tahrik edici mahiyette olduğu gerekçesiyle gazete on gün süreyle kapatıldı ve 30 Nisan tarihli nüshaları da toplatıldı.³ Ayrıca aynı gün açıklanan 13 numaralı tebliğ ile 1 Mayıs günü sabah saat 04:00'dan 2 Mayıs sabah 04:00'a kadar 24 saat süre ile sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Bu süre zarfı içerisinde zaruri ihtiyaçların giderilmesi için belediye personeli görevlendirildi (BCA. 010.09.7.23.7.3.15.). Gazetecilerin kendilerine en yakın karakoldan alacakları sokağa çıkma vesikası ile gazete satışı yapabilecekleri, bu tarihte kara ve demiryoluyla İstanbul'a gelenlerin biletlerini gösterdikten sonra alacakları vesika ile yerlerine serbestçe gidebilecekleri açıklandı.

30 Nisan'da yayınlanan 9 numaralı tebliğde 29 Nisan günü üniversite olaylarında tutuklananların örfi idare hükümlerine riayetsizlik, zabıta tebligatına mukavemet ve tecavüzde bulunduklarından kanuni tatbikat yapılmak üzere bir kampta gözaltında tutuldukları açıklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.15.). 30 Nisan'da yayınlanan 15 numaralı tebliğ diğerlerinden biraz farklıydı:

“Örfi İdare Kanunu ile bu kanuna göre yapmış olduğum tebliğlerin 3-5 kişiden ibaret toplulukları bile menetmiş olmasına rağmen iki gündür sokak nümayişlerine devam edildiğini esefle müşahade etmekteyim. Bu nümayişleri devam ettirenlerden ekseriyetinin çocuk denecek yaşta olmalarını göz önünde tutarak ve emirlerimizi hürmetle karşılayacaklarını umarak iki gündür yapılan bu müsamahaların artık şehrin asayiş ve huzurunu ziyadesiyle ihlal ettiğini görmekten

³Örfi İdare Komutanlığı tarafından 1 Mayıs günü Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç'ın belediye binasındaki basın toplantısı ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Hilton Otelinde yabancı basın mensuplarına vermiş olduğu beyanatların Türkiye basınında neşredilmesi yasaklandı (BCA.010.09.7.23.7.3.16); 4 Mayıs'ta da İstanbul'da yayınlanan Yeni Sabah gazetesi, Güney Kore'de yaşanan nümayiş fotoğraflarını yayınlarak halkı teşvik ve tahrik ettiği gerekçesiyle 10 gün süreyle kapatıldı ve 4 Mayıs'ta basılan nüshaları da toplatıldı (BCA. 010.09.7.23.7.3.18.).

müteessirim. Bu defa bir günlük sokağa çıkma yasağı ile kendilerine vermiş olduğum düşünme fırsatının hitamında en küçük topluluklara dahi şiddetle ve silahla mukabele edilmesi hususunu bütün birliklerime tebliğ ve emretmiş bulunuyorum... Bu itibarla ateş sırasında zarar görmemeleri için vatandaşlarımı muhtemel topluluklardan uzak durmaya davet ediyorum... Aile reisleri ve mektep idarecilerinin çocukları ikaz ve ıslah yoluna gitmelerini tavsiye ediyorum. Bundan başka nümayişçileri teşvik ve tahrik maiyeti arz eden bayrak verme ve alkışlama gibi hareketler de yasak olup aynı şiddetle mukabele gerektir” deniliyordu (BCA. 010.09.7.23.7.3.16.).

Diğer tebliğlerde genelde yasaklar ve yasaklanan şeyler kısa bir şekilde belirtilirken, bu tebliğde uzun uzun tek bir konu anlatılıyor ve İstanbul Örfi İdare Komutanı Fahri Özdilek İstanbul halkına çok kesin bir uyarıda bulunuyordu.

İstanbul Örfi İdare Komutanlığından 2 Mayıs 1960 günü yapılan açıklamada 28 Nisan’da başlayan hadiselerde 18 Mayıs’a kadar ikisi ağır olmak üzere 19 polisin yaralandığı, nümayişçilerden birisinin yaralanarak, birisinin de tanka atlamak isterken düşüp öldüğü, toplamda iki ölü 18 yaralı olduğu 18 numaralı tebliğ ile kamuoyuna açıklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.17.).

5 Mayıs’ta yayınlanan 23 numaralı tebliğde İstanbul halkının tebliğ ve yasaklara uyma konusunda gösterdiği hassasiyetlerden dolayı önceki günlerde konulan bazı yasakların hafifletildiği belirtiliyordu. Sokağa çıkma yasağı ve lokantalarla ilgili hükümlerden sonra belirtilen madde oldukça ilgi çekicidir: “cenaze arabalarını iki taksi içerisinde on kişinin takip etmesine müsaade edilmiştir. Defni takip eden gece yasak saatleri dışında olmak şartıyla on kişi ile dua için cenaze evinde toplanmalarına müsaade edilmiştir” deniliyordu (BCA. 010.09.7.23.7.3.18.). 9 Mayıs’ta yasakların biraz daha esnetildiğini görmekteyiz. 24 numaralı tebliğ ile ibadethaneler, seansları 20:00’da bitmek suretiyle opera, tiyatro ve sinemalar, içkisiz olmak üzere bütün büfe ve kantinler, gazinolar, 25 kişiyi geçmeyen idare heyeti toplantıları, nikah törenleri, düğün ve konserler diğer yasaklara riayet etmek koşuluyla serbest bırakıldı. Cenaze törenleri için 6 taksi veya bir otobüse müsaade edildiği açıklandı (BCA. 010.09.7.23.7.3.19.). 11 Mayıs’tan itibaren yasaklar biraz daha esnetildi. Evlerde yirmi kişiyi geçmeyen nikahlar, mevlitler ve kiliselerdeki vaftizler, dini nikahlar serbest bırakıldı (BCA. 010.09.7.23.7.3.20.).

8 Mayıs Pazar günü yayınlanan Milliyet gazetesi Örfi İdare’nin yasaklarına riayet etmediği gerekçesiyle 15 gün süre ile kapatıldı ve 8 Mayıs

nüshaları toplatıldı. Haftada iki kez yayınlanan Hür Adam gazetesi 10 Mayıs tarihli yayınından dolayı, aynı gerekçelerle 10 hafta, (BCA. 010.09.7.23.7.3.19.) 18 Mayıs'ta da Akşam gazetesi 20 gün müddetle kapatıldı (BCA. 010.09.7.23.7.3.21.).

4. ADNAN MENDERES'İN ANKARA VE İSTANBUL OLAYLARI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALARI

4.1 Radyo Konuşmaları

Başvekil Adnan Menderes İstanbul ve Ankara'da yaşanan hadiselerle ilgili 29 Nisan 1960 tarihinden itibaren beş gün boyunca radyodan olup bitenleri halka anlatmaya çalıştı. Konuşmalarında genellikle Demokrat Parti hükümetinin on yıllık iktidarı süresinde yapmış olduğu hizmetlere, tarım ve ekonomi alanındaki gelişmelere, bayındırlık hizmetleri ve diğer faaliyetlere değiniyordu. Birilerinin ihtilal çıkırtkanlığı yaptığını ama Türkiye'de ihtilal yapılabilmesi için hiçbir sebep olmadığına işaret ediyordu. Ve radyo konuşmalarında en fazla üzerinde durduğu hususlardan birisi de, İstanbul ve Ankara'da yaşanan hadiselerin karanlık eller tarafından tezgâhlendiği hususuydu. Ayrıca Menderes, olayların ilk başladığı günlerde yaptığı konuşmalarında CHP'yi dolaylı bir şekilde eleştirirken, ilerleyen günlerde daha sert ve direkt olarak eleştirecektir.

29 Nisan'daki radyo konuşmasına "*Aziz ve muhterem vatandaşlarım*" diyerek başlayan Menderes, türlü yalan ve şayiaların hususi maksatla ortaya çıkartıldığını ve halkı bu konuda bilgilendirmek için bizzat kendisinin açıklama yapmak durumunda olduğunu belirterek sözlerine başladı. Konuşmasının devamında, İstanbul ve Ankara'da çıkartılmak istenen hadiseleri; memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girişilmiş vahim suikastler olarak değerlendiriyordu. Üniversite öğrencileri üzerinde uzun zamandan beri teşkilatlı bir şekilde yapılan tahrikler nedeniyle olayların bu noktaya geldiğini, memleketin asayiş ve selameti ile vatandaşların huzur ve emniyeti için hükümetin son derece kararlı ve azimli olduğunu belirterek konuşmasına son verdi (BCA. 010.09.7.23.7.23.25.).

30 Nisanda yine radyodan vatandaşlara seslenen Menderes bir önceki gün yaptığı konuşmasından bazı noktaları hatırlattıktan sonra, bu olaylara karışanların otuz milyon nüfuslu Türkiye nüfusuna nispetle bir zerre dahi teşkil etmediklerini, ülkede bir takım ayaklanma hareketleri için şartlar müsait değilse profesyonellerin ve bu işlerin esnaflarının farklı yollara başvurduklarını belirtti. Ayrıca Türkiye'nin demokrasi sürecinden ve önceki dönemlerde sandıklarda yapılan usulsüzlüklerden buralara geldiğini de sözlerine ekledi. Konuşmasının bir bölümünde:

“...sefaletle mahkum olmanın bu memleketin kaderi olduğuna inanmışçasına ve bunu kabul etmişçesine çeyrek asır içerisinde memleketin meselelerine, vatandaşın ihtiyaçlarına, medeni ve ileri bir hayata kavuşmanın icaplarına nasıl omuz silkelercesine lâkayit kalındığını görüp yaşamış olan bir memlekettir. Türkiye’imiz bu gün asırlarca yapılamayanların on sene içerisinde nasıl yapıldığını, memleketin bir baştan öbür başa her birisi bir kıymet olan sayısız eserlerle nasıl donanmış hale geldiğini görmektedir. Ziraatta, sanayide, madencilikte ve nakliye ekonomisinde velhasıl iktisadi hayatın bütün kollarında Türkiye’nin nasıl akla sığmaz bir süratle bir asırlık mesafeyi on sene içerisinde aldığını görmekteyiz...”

İşte bu şartlar göz önünde tutulduğunda İstanbul ve Ankara’daki olayların suni ve uydurma yollarla ortaya çıktığına işaret ediyordu. Menderes, bu ayaklanmaları organize edenlerin işi büyütmek için yalan haberler, korkunç dedikodular, tahripkar haberler ortaya atarak vatandaşların idrakini zaafa, iradesini felce uğratmaya çalışacağı uyarısında bulunuyordu. Menderes’e göre, ayaklanma tertipçilerinin sermayelerinin yüzde doksan dokuzu yalan haber ve dedikodulardan ibarettir. *“şöyle çarpışmalar oldu, şu kadar yaralı var, ölü var, veya falan yerde filan öldü, İstanbul’da ve Ankara’da şunlar oldu, bunlar oldu...Aileler telaş içerisinde, telefonlarda taziyeler, dostlardan başsağlığı dilemeleri... yaratılmak istenilen bu...ne alçakça bir hengame...”* diyerek vaziyetin ciddiyetini ve ortaya atılan yalan haberlere itimat edilememesini ısrarla belirtiyordu.⁴ Üniversitelerde çocukları bulunan anne ve babalara da çocuklarını daha yakından takip etmelerini, memleketin huzuruna zarar verecek unsur olmaktan alıkoymaları yönünde ricada bulunuyordu (BCA. 010.09.7.23.7. 26-27.). Menderes, bu yaşananların hepsi seçimlere yönelik olduğunu, olaylarla ilgili vatandaşları aydınlatmak adına radyo konuşmalarına devam edeceğini belirterek konuşmasına son verdi (BCA. 010.09.7.23.7.28.).

1 Mayıs’ta Adnan Menderes yine radyodan vatandaşlara gelişmelerle ilgili düşüncelerini aktarmaktadır. Konuşmasının başlarında ülkenin iktisadi durumu ve imar faaliyetlerinden bahsettikten sonra ithalat ve ihracatta memleketin şimdiye kadar en yüksek rakamlara ulaştığı bir zamanda milletin huzur ve refahına kastedildiğini belirtiyordu. Hemen ardından hudutların muhafaza altında olduğundan, siyasi münasebetlerin en müsait halde

⁴ Menderes radyo konuşmalarında özellikle ortaya atılan asılsız iddialara da itibar edilmemesi gerektiğine vurgu yapıyordu. Nitekim 27 Mayıs darbesi sonrasında söz konusu iddialarla ilgili herhangi bir delil ortaya konulamamış olması Menderes’i bu konularda haklı çıkarmaktadır.

bulunduğundan fakat kin ve husumetin, körleşmiş zalim bir gafletin suikastına maruz kaldığından dert yakınacaktır (BCA. 010.09.7.23.7.29.). İhtilal ile ilgili konuşurken kendi hükümetlerinden önceki dönemlere göndermelerde bulunan Menderes:

“halk kitlelerinin ölümlerini gömmek için kefen bulamadıkları bir dönemde mi yaşıyoruz? Başta üniversitesi ile mahkemeleri, matbuatı, adaleti ve bütün müesseseleri ile derin bir sükut ve itaat içinde, tahakküm idaresinin karşısında iki büklüm bir memleket mi mevcut bu gün? Veyahut yalandan demokrasi yapacağız denilip de yalancı bir seçim ile zevahiri kurtardıktan sonra yine bilindiği şekilde icrayı ahkam olunmak tasavvurlarının tatbikte olduğu, milleti aldatmak için yapılan yalancı seçimlerle rey sandıklarının parça parça edildiği ve millet idaresinin bütün vatan sathında pervasızca çiğnendiği günleri mi yaşıyoruz? O devir ve o günler, ihtilalin hak olduğu devir ve günler değildi de, ihtilal şartları bu gün mü mevcut memlekette? Hayır. Bu memlekette ne ihtilalin hak olduğu şartların mevcudiyetinden bahsetmeye ne de İstanbul sokaklarında dolaştırılan sahnenin bir ihtilal olduğunu iddia etmeye zerre kadar imkan tasavvur olunamaz...” dedi.

Menderes konuşmasında bu hadiselerin bir ihtilal olmadığını ve ülkede ihtilale sebep olacak herhangi bir şeyin olmadığını ısrarla ifade ediyordu. Üç beş bin kişinin karıştığı bir hadiseye ülke halkının geri kalanının hayretle, teessürle ve nefretle baktığını söylüyordu. Bu olayların bir asilik hareketi, bir ayaklanma teşebbüsü ve düpedüz siyasi irtica olduğunu da sözlerine ekliyordu (BCA. 010.09.7.23.7.30.).

Aynı günkü nutkunun ilerleyen kısımlarında CHP’yi sert bir şekilde eleştirmeye devam ediyordu Menderes. Bu yaşanan hadiselerde tahakküm devrini özleyen, o heves ve ihtirasla içleri yanan bir takım şahısların, eski günlere yeniden kavuşabilmek için yanıp tutuştuklarını ve bütün fırsatları kollayarak hazırda beklediklerinden şüphe yoktur diyordu. Bu güne kadar birçok kez ümide kapılarak kıyama yeltenmiş olmalarına rağmen beceremediklerini, şimdi de fırsat bu fırsat diyerek harekete geçtiklerini ifade ediyordu. CHP’yi delik deşik olmuş iktisadi bir yıkıntıya benzeten Menderes, yoksulluk, madde darlığı, plansızlık, programsızlık velhasıl dillerine doladıkları bütün uydurma iddiaların seçimlerin yaklaşması ile alakalı olduğunu, kavgasız, gürültüsüz, sükunet içerisinde ve serbest bir seçimde Halk Partisi’nin şansının sıfıra düştüğünü ve dördüncü kez seçimi kaybetmeye tahammülleri kalmadığını da belirtiyordu. Menderese göre bu ayaklanma “seçimden kaçmanın, daha doğrusu seçimsiz iktidara gelmenin tek çaresiydi” (BCA. 010.09.7.23.7.32.).

Bu süreçteki son radyo konuşmasını 2 Mayıs'ta yapan Menderes, İstanbul ve Ankara dışında yurdun hiçbir bölgesinde kayda değer bir hadise yaşanmadığını, vatandaşların işleri ve güçleriyle ilgilendiklerini belirtti. İstanbul ve Ankara'da yaşanan hadiselerle ilgili olarak da bir takım imalathanelerde, laboratuvarlarda, uzun zaman boyunca işlenip imal edilmiş ayaklanma teşebbüslerinin parça parça olup dağılmaya, eriyip yok olmaya mahkum olduğunu söyledi.⁵ Özellikle İstanbul'da yaşanan hadiselerin NATO toplantısıyla alakalı olduğu üzerinde ısrarla duruyordu. Menderes'e göre yaşanan bu hadiselerde NATO'ya üye ülkelerin temsilcilerine ve dünya basınına Türkiye'nin sağlam ve dayanılabilir bir müttefik olmadığı, bu nedenle Türkiye ile siyasi ve askeri işbirliğine devam etmenin NATO için selametli ve emniyetli bir politika sayılamayacağı mesajı verilmek isteniyordu. Ayaklananların maksatlarının memleketi kötülemek ve iktidarı acze düşürmek olduğunu söyledi. Ve ayrıca Ankara ve İstanbul'da yaşanan olaylarla ilgili CHP'li siyasilerin isyancılar aleyhine tek bir cümle dahi etmemiş olmalarını eleştiriyordu. Menderes CHP'lilerle ilgili olarak: *"1960 Türkiye'sinde birkaç bin kişiyi harekete geçirmenin, muayyen tahrik ve hareket yuvaları hazırlamanın, iktidara gelmenin yolu olmadığını elbet öğrenecekler"* dedi (BCA. 010.09.7.23.7.36-37.).

4.2 İzmir ve Manisa Mitinglerindeki Açıklamaları

Menderes, milletin tertiplenmiş, kısıktılmış ve hazırlanmış bir avuç nümayişçiden ibaret olmadığını göstermek amacıyla İstanbul ve Ankara'daki tertiplere karşı Batı Anadolu'da halkla buluşmak istedi ve 15 Mayıs 1960 tarihinde İzmir'e gitti. Buradan da birtakım açılışlar yapmak için Manisa'ya geçti. Buralarda düzenlediği mitinglerde konuşmaların merkezinde yine Ankara ve İstanbul'da yaşanan hadiseler bulunmaktaydı. Fakat artık Menderes iyice yorulmuş, sınırları gerilmiş ve eleştirilerin şiddeti iyice artmıştı. Artık açık ifadelerle ve daha sert bir üslupla CHP'yi, İsmet İnönü'yü, üniversiteleri ve hocaları eleştiriyordu. Hürriyet yok diye ortalığa düşenlere tek parti dönemindeki uygulamaları anlatıyor ve kendi partisinin iktidarında özgürlüklerin arttığını ifade ediyordu.

İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda halka hitap eden Menderes

⁵ Söz konusu olayların yaşandığı süreçte, sadece İstanbul ve Ankara'da birtakım nümayişlerin yaşanıyor olması, ülkenin diğer bölgelerinde elle tutulur herhangi bir hadisenin olmaması Menderes'in açıklamalarına en büyük delili teşkil ediyordu. Bu perspektiften bakıldığında haksız da sayılmazdı. Eğer ortada ekonomik sebeplerden ve diktatoryal baskılardan patlak vermiş nümayişlerden bahsediliyorsa, aynı gerekçelerle ülkenin başka noktalarında da benzer olayların patlak vermesi icap ederdi.

konusmasına İstanbul ve Ankara olaylarıyla başladı. Radyo konuşmalarında işaret ettiği gibi İzmir’de de CHP’li politikacıları suçluyordu. İhtirastan gözü kararmış politikacıların kışkırtıp ortalığa ve sokaklara saldıkları, aslında masum bir kısım öğrencilerin hareketi olarak tanımlıyordu yaşananları. İstanbul ve Ankara şehrinin nüfuslarına göre birer avuç bile sayılamayacak miktarda şaşırtılmış vatandaşların “istemeyiz” diye haykırılarıyla neyi istediklerinin farkında bile olmadıklarını söyledi (BCA. 010.09.7.23.7.42.).

Menderes 17 Mayıs’ta İzmir’den Bergama’ya geçerek miting düzenledi ve burada da halka hitap etti. Bir sokakta ayaklanıp bir binayı işgal etmek suretiyle Türk milletinin kaderi üzerine bağdaş kurup oturma devrinin artık mazide kaldığını, hala bunu düşünenler, idrakleri morfin ile uyuşmuş olan insanlardır dedi. Menderes, Bergama’daki konuşmasında hükümetin uygulamak istediği politikalarından da bahsetti. İstanbul ve Ankara olayları ile ilgili olarak da Türk milletinin başına nasıl çorap örülmek istendiğini safha safha anlatacaklarını söyledi. 18 Mayıs’ta tekstil fabrikasının açılışını yapmak için Manisa’ya geçti ve hükümet konağı önünde toplanmış olan halka hitap etti. Buradaki konuşmasında da İstanbul ve Ankara olaylarına uzun uzun değinen Menderes, Türkiye’de hiç kimsenin iktidara zorla ve kuvvetle gelemeyeceğini, iktidara ancak milletin oyu ile seçim yolu ile gelinebileceğini söyledi. İhtilal ile ilgili söylediği sözler ise çok manidardı:

“Biz hakiki millet iradesiyle 10 yıldır iktidardayız. Ben o irade ile başvekil bulunuyorum. Milletin muhabbetine ve itimadına dayanarak hizmet ediyoruz. Bizi seçimden başka hiçbir kuvvet iktidardan uzaklaştıramaz. Ayak patırtıları ile sokakta aldatılmış, şaşırtılmış ve hatalı yollara saptırılmış insanlarla iktidara gelebileceklerini zannediyorlarsa, kendilerini vahim akıbetin beklediğini bilmelidirler...” (BCA. 010.09.7.23.7.45.).

Manisa’dan sonra aynı gün Turgutlu ilçesine geçen Menderes, burada da halka hitap ederek İstanbul ve Ankara’da yaşanan hadiselerle uzun uzun temas etti. Hedefinde yine Halk Partisi yöneticileri vardı. Halk Partililerin öğrencileri sokaklara döküp *hürriyet hürriyet* diye bağırıttıklarını, bunların hürriyetsizlikten değil, hürriyetin suiistimalinden sarhoş olmuş zavallılar olduklarını söyledi. Eleştirilerin dozu biraz daha artmıştı. Halk Partililere atfen:

“...dünün tahakküm idarecileri, dünün tek parti rejiminin kahramanları bu gün karşımıza çıkıyorlar. Sanki bu memlekette hürriyetten eser yokmuş gibi “hürriyet hürriyet” diye haykırıyorlar. İşte bu sabık tahakküm politikacılarının yüzlerindeki maskeyi bir kere daha alıp yere çalarak onların hakiki çehrelerini bir kere daha teşhir edeceğim. 1946’nın rey

hırsızları ve 1946'dan 1950'ye kadar yapmadıklarını bırakmadıkları halde, şimdi iktidardan düşer düşmez süt besüt anadan doğma hürriyetçi kesiliverdiler. Hele son zamanlarda işleri büsbütün azıttılar. Bunların şimdi tek müdafaa parolaları 1950'de serbest seçim yapmış oldukları iddiasıdır. Onlar mı yaptı serbest seçimi? Türk milleti artık onların tahakkümüne ve zulmüne tahammül edememiş ve adeta topyekun galeyan haline gelmişti. O kadar ki serbest seçim yapmaya mecbur olmuşlardı. İstediklerinden ve inandıklarından değil, milletin serbest seçimle bu belayı başından atmak hususundaki kati azminden korkarak serbest seçime mecbur olmuşlardır..." dedi.

1948 yılında Celal Bayar'ın İzmir ziyareti sonrasında yenilen akşam yemeği sırasında gazinonun önünde bekleyen DP'lilere ateş açıldığını ve partililerin zorla karakollara götürüldüğünü sonra kendilerini istiklal mahkemeleri ile tehdit ettiklerini hatırlattıktan sonra biraz daha ileri giderek:

"...bunları yapanlar 1946'nın rey hırsızlarıydı. Mebus seçilmeden sahte ve hileli seçimlerle Millet Meclisini dolduranlar, mebus bile seçilmedikleri halde vekil, başvekil olarak bu makamlara kurulanlar ve yine mebus seçilmedikleri halde Cumhurreisliği makamına kurulanlar. Bizi istiklal mahkemesiyle tehdit eden bunlardı..." dedi (BCA. 010.09.7.23.7.50.).

Menderes konuşmasında üniversitelerde görev yapan bazı akademisyenleri de ağır bir şekilde eleştirdi:

"bu hocalar 1950 ve ondan evvelki yıllarda çoluk çocuk muydular? O tarihlerde bunların hangisi acaba anayasadan ve hürriyetten bahis cesaretini gösterebilmişler? Anayasanın ihlal edildiğini, hürriyetin olmadığını, serbest seçimler yapılmadığını iddia edebilmişler? Acaba milletçe hürriyete kavuşmamız için hangi fedakarlıkları yapmışlar? Bunlar Halk Partisi devrinde istibdadın karşısında iki büklüm idiler. Şimdi hürriyet vardır ve bunlar birer kahraman edasıyla ortalıkta salınmaktalar...ben onlara hatırlatayım. Üniversite muhtariyetinin hiç olduğu devirde üniversitelerde inkilap dersleri diye bir şeyler okutturulurdu. Bu derslerde tek parti tahakkümü, yani totaliter idarenin ta kendisi müdafaa olunurdu...bu günkü hürriyetçi muhterem profesörler de kuzu kuzu bunları dinlerdi...şimdi yok şu noktada anayasa bozuldu, yok anayasa hukukuna şu noktada aykırıdır diye sözde ilmi taassupla iktidara en insafsız hücumlarda bulunduklarını hatırlayınca acaba mahcup olmazlar mı?" dedi (BCA. 010.09.7.23.7.52.).

Ardından kendisini dinleyen kalabalığa sizin her kahrı göze alarak yaptığınız mücadeleler olmasaydı, fedakarlıklar olmasaydı bu zevat bu gün

hala istibdadın karşısında iki büklüm rüku halinde kalırlardı dedi. Yine üniversitede görev yapan bazı akademisyenlerle ilgili üniversiteleri adeta kendilerine hasretmiş ve hürriyeti üniversitenin içinde yok etmişlerdir dedi. Üniversitelerden bu kadar bahsetmesinin sebebini de çıkan olayların buralardan patlak vermesi olarak açıkladı. Konuşmasını “*iktidara, hükümete, Menderes’e hücum ettiklerini zannedenler aslında milli iradeye karşı koymaktadırlar. Milleti karşılarında bulacaklar*” sözleriyle tamamladı (BCA. 010.09.7.23.7.51.).

23 Mayıs akşamı Çankaya’da yapılan toplantıda, DP içerisindeki muhalifler hükümetin istifa etmesi gerektiğini, komisyon yasaklarının kalkması ve seçim tarihinin ilan edilmesi gerektiğini açıkça ifade ederler. Menderes’in gayet sakin karşıladığı bu teklifleri Celal Bayar: *kritik durumdayız, bu devrede bir hükümet değişikliğine gitmek içeride ve dışarıda fena tesir yapar* diyerek reddedecektir. İki gün sonra, 25 Mayıs’taki DP gurup toplantısında yaşanan hadiselerin ardından Menderes sinirli bir şekilde gurubu terk ederek Eskişehir’e geçer ve aynı gün meclis tatil edilir (Öztuna & Gökdemir, 1987, s. 101).

Aynı gün akşam saatlerinde uçakla Eskişehir’e geçen Menderes, Eskişehir’de kendisini bekleyen kalabalığa hitap etti. Menderes, İstanbul ve Ankara olaylarıyla ilgili: “*bu hadiseler seçim yolu ile değil, zorlama ile iktidara gelmenin imkan dahilinde olup olmadığını yoklamak isteyenlerin teşebbüs ve hareketlerinden ibarettir*” diyecektir. Konuşmasında seçim ve demokrasi vurgusu yapan Menderes’in konuşması yedi dakika sürdü. Mikrofonun bozulmasından dolayı devam edemeyerek kürsüden inen Menderes’in mikrofonunun kablosunun kesildiği sonradan anlaşılmıştır (Burçak, 1998, s. 752).

Başbakan Menderes, Eskişehir’e geldiği gün, 25 Mayıs’ta Anadolu Ajansı’na verdiği demecinde büyük tartışmalara sebep olmuş olan tahkikat komisyonunun vazifesini tamamlamış olduğunu söyledi. Komisyonun süresi meclis kararıyla üç ay olarak belirlenmiş olmasına rağmen, bir ay gibi kısa bir sürede çalışmalarını sona erdirmiştir. Komisyonun anayasaya aykırı olduğu, kanunsuz ve baskı yapmak amacıyla kurulduğu gibi hakikatle hiç ilgisi olmayan propagandaların ne derce asılsız ve esassız olduğu da orya çıkmıştır dedi (Burçak, 1998, s. 754).

Fakat ne Menderes’in açıklamaları ne de komisyonun çalışmalarını tamamlamış olması hadiselerin seyrini değiştirmedir. 27 Mayıs sabahı Ankara Radyosunda Alparslan Türkeş’in sesinden *Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır* duyurusu ile askeri müdahale kamuoyuna

açıklandı. Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı bu müdahale ile sona ererken Türkiye kamuoyu darbe ile tanışıyordu.

5. SONUÇ

27 Mayıs darbesinden yaklaşık bir ay önce TBMM'de tahkikat komisyonunun kurulması kararının hemen ertesi günü İstanbul'da, sonrada Ankara'da üniversite öğrencilerinin başını çektiği protesto gösterileri yapıldı. Olaylar başladıktan bir süre sonra İstanbul Valisi Ethem Yetkiner hükümete *derhal sıkıyönetim ilan edilmesi* teklifinde bulundu, Hükümet de bu teklife uyarak saat 15.00'ten itibaren İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etti. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına Org. Fahri Özdilek, Ankara sıkıyönetim Komutanlığı'na da Korg. Namık Argüç tayin edildi. Sıkıyönetimin ilanı, olayların 29 Nisan 1960 Cuma günü Ankara'ya sıçramasına engel olamadı. Ankara olayları 29 Nisan 1960 Cuma günü Hukuk Fakültesi'nde başladı. Bu süreçte Ankara ve İstanbul Örfi İdare Komutanlığı tarafından sürekli olarak yayınlanan tebliğlerle uyulması gereken yasaklar kamuoyuna açıklanıyordu. Kimi zaman yasakların esnetildiği ve tebliğlerin üslubunun yumuşadığı görülüyor, kimi zamansa yasaklar genişletilirken, çok sert ifadelerle yasaklara riayet edilmesi isteniyordu.

Diğer taraftan, Demokrat Partililere göre bu hadiseler karanlık eller tarafından organize edilmiş ve öğrenciler sokaklara dökülmüştü. Bu nedenle Adnan Menderes radyodan olup bitenleri anlatarak halkı aydınlatacağını ve nümayişlerin sona erdirileceğini düşünüyordu. Fakat olayların ardı arkası kesilmedi ve nihayetinde 27 Mayıs askeri darbesi ile neticelendi. Yassıada mahkemelerinde İstanbul ve Ankara'da yaşanan nümayişlere sebep olduğu iddia edilen tahkikat komisyonunun kurulması ve ardından Örfi İdare ilan edilmesi, anayasayı ihlal davasının en önemli delilleri olarak gösterildi ve netice itibarıyla Anayasayı ihlal suçundan TCK'nın 146/1. Maddesi hükmünce Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'la birlikte Adnan Menderes idam edildi.

6. KAYNAKLAR:

- BCA. 010.09.7.23.7.1.
- BCA. 010.09.7.23.7.2.
- BCA. 010.09.7.23.7.3.
- BCA. 010.09.7.23.7.3.4.
- BCA. 010.09.7.23.7.3.5.
- BCA. 010.09.7.23.7.3.6.
- BCA. 010.09.7.23.7.3.7.
- BCA. 010.09.7.23.7.3.8.

- BCA. 010.09.7.23.7.3.9.
BCA. 010.09.7.23.7.3.11.
BCA. 010.09.7.23.7.3.12.
BCA. 010.09.7.23.7.3.14.
BCA. 010.09.7.23.7.3.15.
BCA. 010.09.7.23.7.3.16.
BCA. 010.09.7.23.7.3.17.
BCA. 010.09.7.23.7.3.18.
BCA. 010.09.7.23.7.3.19.
BCA. 010.09.7.23.7.3.20.
BCA. 010.09.7.23.7.3.21.
BCA. 010.09.7.23.7.23.25.
BCA. 010.09.7.23.7. 26-27.
BCA. 010.09.7.23.7.28.
BCA. 010.09.7.23.7.29.
BCA. 010.09.7.23.7.30.
BCA. 010.09.7.23.7.36-37.
BCA. 010.09.7.23.7.40.
BCA. 010.09.7.23.7.41.
BCA. 010.09.7.23.7.42.
BCA. 010.09.7.23.7.45.
BCA. 010.09.7.23.7.50.
BCA. 010.09.7.23.7.51.
BCA. 010.09.7.23.7.52.
Bulut, S. (2009). 27 Mayıs 1960'dan günümüze paylaşılmayan Demokrat Parti mirası, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 73-90.
Burçak R. S. (1998). *On yılın anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara.
Dikici A. (2014). 27 Mayıs 1960 askerî darbesi ve Türk polisi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30 (89), 11-59.
Öztuna, Y., & Gökdemir, A., (1987). *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Yayınları, İstanbul.
Stratejik Düşünce Enstitüsü, (2010). 50. yıldönümünde 27 Mayıs'ı hatırla(t)mak, Ankara.
Taşyürek, M. (2009). *Adnan Menderes*, Anonim Yayıncılık, İstanbul.
TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4504, Cilt 1.
Topçu İ., & Topçu A. S. (2017). Adnan Menderes'in yargılanması ve idamı, *Akademik Bakış Dergisi*, 61, 59-80.
Yücel S. M. (2001). *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul.